

Euharistoumen

Jordan, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:012273>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
Filozofsko-teološki studij

Euharistoumen

Euharistijska ekleziologija J. Ratzingera / Pape Benedikta XVI.

(diplomski rad)

Student: Ivan Jordan

Mentor: Doc. dr. sc. Edvard Punda

Zadar, listopad 2017.

Uvod

Jedno od temeljnih pitanja koje je zaokupljalo teologa (kasnije i Pape) Ratzingera je bilo ono *što je Crkva?* Kako je možemo razumijeti? Što je ona za mene? Kroz povijesti teološkog promišljanja jasne su oscilacije između prenaplašavanja između Crkvine vidljive, vanjske strane, i onog nutarnjeg, dubinskog karaktera.

U vremenu između dva svjetska rata dogodilo se ono što je Guardini nazvao buđenjem Crkve u srcima vjernika. Došlo je do dubljeg osjećaja nutarnje naravi Crkve, no koje je također bilo obilježeno dvojakošću. S jedne strane, Crkva je kristološki opisana, koristeći Pavlovsku teologiju, kao mistično tijelo Kristovo. Međutim, u ovom izričaju je postojala opasnost od pretjerane glorifikacije Crkve, kamuflirajući duhovno siromaštvo zemaljske Crkve s lažnom aureolom. S druge strane je Crkvi pridani biblijski izraz Narod Božji, koji u sebi nosi nedovoljni kristološki izričaj. Ratzinger je osjetivši nekonzistenciju između ova dva izričaja, pod utjecajem teologa De Lubaca, došao do promišljanja pravoslavnih teologa o Euharistiji kao vezivnom tkivu Crkve, odnosno euharistijskoj ekleziologiji, koju je razvio u obliku *communio ekleziologije*. U njoj je vidio pomoć za nadilaženje svih slabosti. Ovakvim definiranjem Ratzinger je postao pionir u korištenju ovakvog poimanja Crkve na Zapadu. Njime je zaobiđena (prečesto) pretjerana sladunjavost vertikalne teologije, ali i (previše) prizemljujuća horizontalne. Snažno naglašavanje vertikalne dimenzije, kao i uzajamnosti i prožetosti vidljive i nevidljive Crkve, isključuje svako sužavanje na pravni element.

Prigodom slavljenja 65. obljetnice misništva Pape emeritusa Benedikta XVI., u Klementinskoj dvorani, papa je govorio o jednom svome kolegi koji je na mladomisničkoj sličici ispisao riječi na grčkome *Εὐχαριστοῦμεν*. U toj riječi koja je preuzeta iz poslanice sv. Pavla sadržana je bit Euharistije. Kad dublje uđemo u analizu iste, postaje nam jasno kako je to 1. lice množine sadašnjeg aktivnog vremena, od glagola koji znači zahvaljivati. Mi zahvaljujemo.

U Euharistiji nastavlja se ono započeto u Egiptu s Jaganjčevom krvlju, koja izbavlja od Zatornika. Krist postaje (i ostaje) Neokaljani Jaganjac, koji otkupljuje Narod u svojoj Krvi, te ih svojim Tijelom i Krvi hrani i napaja, uvodeći ih pritom u svoje Tijelo. Preko njega, svog Svećenika, Euharistijska zajednica nadilazi barijeru vremena i postaje sudionikom one slave, koju Krist omogućuje svojoj Zaručnici. To je osnovna tema ovog rada. Nije tema rasprava o liturgijskim ili dogmatskim ispravnostima, niti je sadržaj apologetskog karaktera. U radu sam nastojao obraditi teme koje se bitno tiču Crkve kroz prizmu Euharistije, odnosno – odnos krsnog i ministerijalnog svećeništva, eshatološka dimenzija crkvenosti u Euharistiji, crkvena

arhitektura kao vezivno tkivo euharistijske zajednice, kao i kontinuitet u euharistijskoj obrednosti kršćanstva.

Svakodnevno pribivajući Euharistiji, izgubio sam osjećaj veličanstva koji sam imao na Prvoj Pričesti, i želja mi je bila obnoviti tu svijest. Svijest da sam Jedno s Jednim. Da sam ne po svojim zaslugama postao svećenikom po ucijepljenosti u Svećenika naše vjere. To mi je cilj kojeg želim dohvatiti ovim radom.

U prvom dijelu rada riječ je o svojevrsnoj interpretacije teološkog promišljanja istočnih teologa, u kontekstu euharistijske ekleziologije. Ratzinger, kao potpuno svjestan svog svećeničkog poslanja kao liturga, shvaćao je Euharistiju kao nešto što je bitno čin zajednice kao Crkve. Crkva samu sebe može spoznati tek u liturgijskom djelovanju. Tek onda postaje ono što je bila u svojoj Ustanovi. Osnovni aksiom euharistijske ekleziologije je: *Ecclesia facit Eucharistiam, Eucharistia facit Ecclesiam*, odnosno u Euharistiji Krist nanovo ulazi kroz zatvorena vrata srca, u liku euharistijskih prilika, te daruje Mir, i ostaje trajno prisutan.

U drugom dijelu riječ je o svećeništvu. Posebna problematika moderne i postmoderne teologije je bila nužnost ministerijalnog svećeništva. Naime, ako po krštenju svaki vjernik biva uronjen u Kristovo svećeništvo, postoji li potreba za svećeničkom kastom? Nadalje, Crkva kao narod Božji djelatno sudjeluje u liturgijskom slavlju Isusa Krista, Svećenika i Žrtve. Postoji li granica toj djelatnosti?

U trećem dijelu obrađujemo pitanje staroga i novoga u liturgiji. Jeli se, naime, dogodio lom između Crkve Tridenta i Crkve II. Vatikanskog, možemo li uopće se koristiti tim i takvim terminima? Nadalje, obrađujemo najbitnije pitanje – kakva je reforma istinski potrebna, reforma srca, ili reforma forme?

U četvrtom dijelu bacamo pogled na crkvenu zgradu. Pitamo se o nužnosti iste. Jeli posjedovanje crkvenih dvorana u skladu s evanđeoskim *u duhu i istini* (Iv 4, 20-24).

1. VENIT JESUS ET STETIT IN MEDIO (Joan. XX, 19)

1.1. Crkva? Pokušaj definicije.

Iz izraza Crkva, možemo izvući cjelovitu definiciju Crkve. Ona je dom Božji. Samo u odnosu „Bog – čovjek“ očituje nam se odgovor na temeljno pitanje ekleziologije – Što je Crkva? Crkva je Zaručnica, koja budno isčekuje Zaručnika da bude jedno s njim. Njezin Zaručnik je kritično Mjesto susreta Boga i Čovjeka.¹ „Po sakramentu Euharistije Isus uvodi vjernike u svoj čas, čime pokazuje vez između svoje vlastite osobe i Crkve.“² Svrha tog centralnog sakramenta je pobožanstvenjene stvorenja, što joj je i misija – transformacija povijesti, i iz pobožanstvenjenja stvorenog činiti novo stvorenje.³ Dakle, ona nadilazi obično okupljanje. Ona je čin svećeništva, što se nalazi u samoj osnovi Naroda Božjega. Po svojem svećeništvu ona postaje svjetionik koji zrači svjetlošću vjere, i tako odgovara na najdublje i najiskrenije želje ljudskoga srca, dajući tako značenje i nadu životima mnogih.⁴ Nakon Francuske revolucije, javlja se ideja *egalitarizma*, koja u svojoj osnovi nosi ideju veoma sličnu onoj radikalnog kapitalizma, odnosno „svako za sebe“, te tako osoba postaje ništa doli „miš koji trči u kolu“. Jedino ideja koju Crkva nosi u sebi, a to je ona najveća istina kako je Bog ljubav, može izvesti iz te kolotečine. Samo logika trojstvenih odnosa koju Crkva u sebi posjeduje može biti izvor spasenja ovog svijeta, i izvesti ga iz diktature relativizma, kako je to formulirao kard. Ratzinger na početku konklava iz kojih će izaći kao Papa Benedikt XVI.⁵

No ovo ne u smislu nekog utilitarizma. Ona samo iz svojega „Jedno s Kristom“ daje nadu velikom mnoštvu. Crkva nadilazeći množinu, postaje jednina, postaje jedno tijelo, koje pak čini *mnoštvo iz svih naroda* (usp. Otk 7, 9), ona je Zbor Otkupljenih, koju je Zaručnik otkupio svojom Krvi. U ovim pokušajima definicije možemo izvući dva (neodvojiva) temelja Otkupiteljeve Zaručnice – Krštenje (Kristova otkupiteljska snaga u Pashalnom misteriju) i Euharistija (ujedinjenje otkupljenika u zahvali). Crkvu temelje ta dva sakramenta koji su proizašli iz Kristova otvorenog boka na križu. Već su oci vidjeli u izričaju *πλευρά*, korištenom u izvještaju o probadanju Kristova boka⁶, koji je na isti način korišten u Septuaginti i za Evino

¹ Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012., 42.

² Benedikt XVI., *Sacramentum Caritatis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 14.

³ Hahn, S. W., *Covenant and Communion – The Biblical Theology of Pope Benedict XVI*, Brazos Press, Grand Rapids – Michigan, 2009., str. 166.

⁴ Usp., Sermon for Pastoral visit to Our Lady Star of Evangelization Parish of Rome, II Sunday of Advent, 10 December 2006. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2006/documents/hf_ben-xvi_hom_20061210_star-evangelization.html

⁵ Usp., De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, Indiana, 2010., str. 166.

⁶ Iv 19, 34

stvaranje iz boka Adamova⁷. Oni su ovdje vidjeli kako se Crkva, kao i Eva rađa iz milosnih izvora koji teku iz Boka. Izvor vode i krvi označavaju krštenje i euharistiju, sakramenti koji su za Crkvu *conditio sine qua non*. Ponajbolje to opisuje ruski pravoslavni teolog Nicholas Cabasilas: „U Euharistiji se na veličanstven način ispunja podvig započet u krštenju, podvig koji je, zapravo, sam cilj utjelovljenja: Bog postaje čovjekom, da bi se čovjek pobožanstvenio. U utjelovljenju Krist postaje Bog s nama, a u Euharistiji on to ostaje.“⁸ Ne samo da on nama pristupa, već mi po Euharistiji potpuno ulazimo u život Božanskog Logosa, i s njime postajemo predanje Ocu.⁹ Biti kršćanin znači biti sudionik događaja Utjelovljenja. Ljudski rod se asimilira u božansko bez da imalo gubi svoje ljudske naravi.

Papa Benedikt u jednoj katehezi je govorio kako je liturgija (na najbolji način euharistija) „mjesto gdje Bog i čovjek susreću jedan drugoga u zagrljaju spasenja koje svoje ispunjenje nalazi baš u liturgijskoj proslavi. Možemo reći kako je ovo umalo definicija liturgije – ona donosi zagrljaj spasenja između Boga i čovjeka.“¹⁰ I iz toga postaje jasno da je Crkva *Sekinah* u potpunosti tek onda kada slavi Euharistiju. „Crkva je zajedništvo (communio), ona je Božja komunikacija ljudi s Kristom, i istom komunikacija ljudi jednih s drugim, te tome posljedično sakrament, znak, sredstvo spasenja. Crkva je slavlje Euharistije - euharistija je Crkva; one ne stoje jednostavno jedna nasuprot drugoj - u potpunosti su jedna te isto.“¹¹

„Značenje kršćanskog bogoslužja je u potpunosti utemeljeno na događaju Uskrsnuća, kako nam Evanđelje o ukazanjima Uskrsloga svjedoči. Što su ukazanja ako ne prikazanje samoga sebe nekome na neočekivan način? Događa se izvan nas, i nadilazi sve naše nejasnoće. Zbog toga su učenici u uskrsno jutro klicali "Gospodin je uskrsnuo!" Gospodin je pobijedio smrt i ponovno se objavio u svojoj moći. Učenici su odvraceni od traženja njega u grobu, koji je bio živ. Morali su ga potražiti u ujedinjenom skupu, zato jer će se tamo objaviti.“¹² Zanimljivo je promotriti evanđeoske navještaje koje liturgija stavlja u vazmeno

⁷ Post 2, 21

⁸ Citirano prema Milosevic, N., *To Christ and the Church – The Divine Eucharist as the All-Encompassing Mystery of the Church*, Sebastian Press, Los Angeles, 2012., str. 43.

⁹ Usp., De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, New York, 2010., str. 239.

¹⁰ Pope Benedict XVI., General Audience (October 5, 2005), u: Hahn, S. W., *Covenant and Communion – The Biblical Theology of Pope Benedict XVI*, Brazos Press, Grand Rapids – Michigan, 2009., str. 140.-141.

¹¹ Joseph Ratzinger, *Principles of Catholic Theology: Building Stones for a Fundamental Theology*: Ignatius, San Francisco 1987, str. 53., citirano prema: De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, New York, 2010., str. 239.

¹² Usp., Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012., str. 48.

osmini. Svako od tih Evanđelja je upućeno na Uskrsnulo~~g~~, ali kao onog koji se objavljuje na sakramentalan način.¹³

U Euharistiji Crkva iščitava obećanje Uskrsloga o svojoj trajnoj prisutnosi (*Mt 28, 20b*), i u Euharistiji, već sada kuša plodove Božanskog života, a kuša ga kao jedinstvo Kristova tijela. „Bogoslužje je vrhunac kojemu teži djelovanje Crkve i ujedno je vrelo iz kojega struji sva njezina snaga.“¹⁴ To znači da se sama bit Crkve spoznaje prvenstveno u Euharistiji. Štoviše, euharistija i Crkva se međusobno čine mogućim.¹⁵ „Iz bogoslužja, dakle, osobito iz euharistije, kao iz vrela teče u nas milost te se s najvećom djelotvornošću postiže ono posvećenje ljudi i proslava Boga u Kristu, prema čemu se, kao prema svojoj svrsi, stječu sva druga djela Crkve.“¹⁶ Crkva tek kad je euharistijska zajednica sabrana na slavlje može spoznati samu sebe, i samo iz nje takve, ostale djelatnosti mogu proizaći. Štoviše, kušanje euharistijskih darova sili pričesnika na izlazak iz samoga sebe, odnosno na aktivnost pri izgradnji boljeg društva. „U toj temeljnoj molitvi Crkve, Euharistiji ne izražava se samo središte njezina života, nego se ostvaruje i dan za danom. U Euharistiji u najdubljem smislu riječ je jedino o Kristu, samo on može reći – Ovo je moje tijelo, ovo je moja krv. On nas tako uvlači u svoj život.“¹⁷ Crkva je Crkva, ukoliko je tijelo Kristovo.¹⁸

U Djelima Apostolskim jasno se govori o čimbenicima Crkve – *nauk apostolski, zajedništvo, lomljenje kruha i molitva* (usp. Dj 2, 42) – i svi su sabrani u Euharistiji. Preko Euharistije Crkva postaje onakvom kakva je bila u svom utemeljenju, izmoljena od Gospodina.¹⁹ Ovaj izričaj u slici prve zajednice zacrtava uzorni lik Crkve svih vremena, štoviše ovo možemo nazvati prvom ekleziologijom, koja postaje mjerilo za svako buduće poimanje Crkve.²⁰ U ovim pojmovima možemo vidjeti primitivno kršćansko bogoslužje, koje započinje s apostolskim naukom, tj., navještajem i slušanjem vjere Crkve, Riječi Božje koja je

¹³ U ponedjeljak se navješta kako Krist sam prilazi ustrašenom apostolskom zboru, a s druge strane svećenici, koji su svojim rukama doticali Kristove pralike nisu ga spremni prepoznati, i odgovaraju druge od tog prepoznavanja (*Mt 28, 8-15*), dok se u utorak izriče istina kako susret s Uskrsnim (u kontekstu postpashalne Crkve) na sakramentalan način sili na izlazak iz vlastite autoreferencijalnosti, i šalje nas širiti uskrsnu radost (*Iv 20, 11-18*). Evanđelje u srijedu (*Lk 24, 13-35*) nam govori o dvojici na putu u Emaus, gdje je možda očitovana slika obreda Euharistije, odnosno Krist se skriva u proroštvima Starog zavjeta, te, na molbu učenika, sjeda za stol, i ostaje sa svojim kako bi im se potpuno otkrio u kerigmi Ustanove Euharistije. Tek u slomljenom Kruhu, učenici *gledaju Probodenoga*. Baš iz ovih perikopa nam biva u potpunosti jasno ono što papa Benedikt kaže u postsinodalnoj pobudnici: „Euharistija je Krist koji se daruje i trajno izgrađuje kao svoje Tijelo.“ Benedikt XVI., *Sacramentum Caritatis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 14.

¹⁴ SC, br. 10.

¹⁵ Usp., De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, New York, 2010., str. 239.

¹⁶ SC, br. 10.

¹⁷ Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 129.

¹⁸ Usp., Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008., str. 95.

¹⁹ Usp. Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 131.

²⁰ Usp., Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008., str. 74.-77.

živa u njoj, i tako postaje temelj za liturgijsko i životno zajedništvo, a svoj vrhunac kuša u euharistijskom susretu s Gospodinom.²¹ Euharistija se očituje kao srce života Crkve. Svome Gospodinu sve duguje, stoga je u samoj njenoj biti štovanje. Ono što kaže tekst iz Djela apostolskih jest da Crkva *opstoji*²² kao liturgija, i u liturgiji. Ona je živi hram.²³ Crkva živi od Euharistije, od stvarne Gospodinove prisutnosti. Euharistija je daleko više od nečega što Crkva jednostavno radi, sustav ritualnih riječi i radnji koje ona čini. Euharistijska liturgija je, u pravom smislu riječi, ono što Crkva jest.²⁴ Papa Benedikt, zbog toga, jasno kaže: „Crkva jeste euharistija. Crkva je molitva. Crkva postoji zbog klanjanja i proslave Boga.“²⁵

U homiliji na euharistijskom slavlju prigodom posjeta Hrvatskoj u lipnju 2011., papa je Benedikt XVI. istaknuo: „U prvome smo čitanju vidjeli kako je apostolska zajednica bila okupljena u molitvi u Dvorani posljednje večere s Marijom, Isusovom majkom (usp. Dj 1,12-14). To je slika Crkve koja produbljuje svoje korijene u uskrsnome događaju. Ta je zapravo dvorana mjesto gdje je Isus, na posljednjoj večeri, ustanovio Euharistiju i Svećeništvo, i gdje je, pošto je uskrsnuo od mrtvih, izlio Duha Svetoga nad Apostole upravo te uskrsne večeri (usp., Iv 20,19-23). Gospodin je svojim učenicima naredio da *ne napuštaju Jeruzalem, nego neka čekaju Obećanje Očeva* (Dj 1,4); tražio je, naime, da ostanu zajedno kako bi se pripravili primiti dar Duha Svetoga. I oni su se skupili u molitvi zajedno s Marijom u Dvorani iščekujući obećani događaj (usp. Dj 1,14), Ostati zajedno bio je Isusov preduvjet da bi primili Duha Tješitelja, a produžena molitva bila je pretpostavka njihove sloge. Tu nalazimo zadivljujuću pouku za svaku kršćansku zajednicu. Katkad se misli da misionarski uspjeh ponajprije ovisi o pomnom programiranju i mudrom izvršavanju neke konkretne obveze. Sigurno Gospodin traži našu suradnju, ali prije bilo kojega našega odgovora potrebna je njegova inicijativa: Njegov je Duh pravi začetnik Crkve i njega valja zazivati i primiti.“²⁶ Svaka bi, dakle, aktivnost Crkve trebala biti podređena Euharistiji.

Nije ovdje prisutno nikakavo estetsko ili liturgističko prosvjetljenje. Riječ je o važnim antropološkim postavkama, u kojima se zrcali „istodobno otisak za put i način ljudskoga života. Ljudski život je najprije traganje za smislom, traganje za riječju koja mi može dati put

²¹ Hahn, S. W., *Covenant and Communion – The Biblical Theology of Pope Benedict XVI*, Brazos Press, Grand Rapids – Michigan, 2009., str. 141.

²² Ovdje se Ratzinger (namjerno) okoristio riječnikom II. vatikanskog sabora – *subsistit in* – Crkva subzistira kao liturgija, i u liturgiji., usp. Hahn, S. W., *Covenant and Communion – The Biblical Theology of Pope Benedict XVI*, Brazos Press, Grand Rapids – Michigan, 2009., str. 141.

²³ Usp., Isto., str. 132.

²⁴ Usp., Isto., str. 139.

²⁵ Isto., str. 142.

²⁶ Benedikt XVI., *Papa Hrvatima – Svi Papini govori, Zagreb, 4. - 5. lipnja 2011.*, Verbum, Split, 2011., str. 21.

i darovati pravac. Smisao je života traganje za zajedništvom koje me nosi, jer je čovjek stvoren tako da je upućen na Mi. To je potraga za ljubavlju koja sve daje. I to je onda čežnja da svijet po ljubavi bude preobražen u hvalospjev.²⁷ To je čežnja čovjeka – biti slavitelj, a Crkva to postaje u Euharistiji.

1.2. Jedan Kruh – Jedno Tijelo

Crkva postaje *zajednica slavitelja*, ali euharistijskom participacijom nestaje množina. U svojim *Ispovijestima* sv. Augustin iznosi misao, koja osvjetljava izričaj sv. Pavla u Prvoj poslanici Korinćanima „Svi smo mi dionici jednoga kruha (1Kor 10, 16): „Ja sam hrana jakih: rasti pa ćeš me jesti. I nećeš mene pretvarati u sebe kao hranu svoga tijela, nego ćeš se ti promijeniti u mene“.²⁸ Odnosno, kako to tumači Ratzinger u knjizi *Gledati Probodenoga*: „Jedući jedan kruh sami postajemo ono što jedemo. Ovaj kruh jest hrana jakih. Obična prehrambena sredstva manje su snažna od čovjeka, ona mu služe: uzima ih zbog toga da bi ih tijelo asimiliralo i tako se izgrađivalo. No s ovom posebnom hranom - euharistijom - posve je drukčije: ona je iznad čovjeka, jača je od njega, stoga je i proces prema kojemu je sve usmjereno posve drukčiji: čovjeka koji uzima ovaj kruh taj isti kruh asimilira, prima u se, stapa ga sa sobom te i on postaje kruh, kao i sam Krist. Posljedica je ovoga uvida jasna: euharistija nikada nije samo događaj udvoje, dijalog između Krista i mene. Euharistijsko zajedništvo je usmjereno na posvemašnje preoblikovanje vlastitoga života. Ono rastvara čitavo čovjekovo *ja* i stvara novo *mi*. Zajedništvo s Kristom je nužno komunikacija sa svima koji su njegovi: sam postajem dio novoga kruha koji on stvara preobrazbi biti čitave zemaljske stvarnosti.“²⁹ „Crkveno zajedništvo je u isto vrijeme vidljivo i nevidljivo. Kao nevidljiva stvarnost, ona je zajedništvo svakog ljudskog bića s Ocem po Kristu u Duhu Svetom, a s drugima koji su zajednički dionici božanske naravi, u Kristovoj mucu, u istoj vjeri, i u istom Duhu. U zemaljskoj Crkvi postoji veza između nevidljivog i vidljivog zajedništva u nauku Apostolskom, u sakramentima i u hijerarhiji. Pomoću tih božanskih darova, koji su bitno vidljive stvarnosti, Krist obavlja na različite načine proročku, svećeničku i kraljevsku ulogu za spasenje ljudskog roda. Ova poveznica između vidljivih i nevidljivih elemenata crkvenog zajedništva čini Crkvu sveopćim Sakramentom spasenja.“³⁰ Uistinu, u

²⁷ Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 132.

²⁸ Augustin, *Ispovijesti* VII 10, 16., citirano prema: Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 124.

²⁹ Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008., str. 94.-95.

³⁰ Rowland, T., *Ratzinger's Faith – The theology of Pope Benedict XVI.*, Oxford University Press, New York, 2008., str. 85.

Euharistiji se Krist daje u hrani, i mi ga kao takvog primamo, ili bolje – prima nas i prihvaća nas u sebe. Time se izražava tjelesna asimilacija, koja tako postaje građevnim elementom našeg tijela. U euharistiji svi mi bivamo asimilirani u Krista, i tako „komunicirajući“, postajemo jedno u njemu, udovi jedni drugima.³¹

U tom smislu, možemo tumačiti sv. Pavla, koji u svojoj poslanici Korinćanima govori euharistijskim govorom – *Ne znate li da su tijela vaša udovi Kristovi? Tko prinone uz Gospodina jedno je tijelo!*³² Ratzinger kaže kako se ovdje izražava mjerodavno najdublje izražen najdublji sadržaj kršćanske pričesne pobožnosti, a istodobno i najdublji sadržaj kršćanske mistike.³³ „Primiti Euharistiju, ovdje znači, stapanje egzistencija, visoku duhovnu anaglogiju s onim što se događa u sjedinjenju muškarca i žene na psihičko-duševnoj razini. Ovdje se ostvaruje san o stapanju božanstva i čovještva, o lomljenju granica stvorenja. Prometejski čovjekovi pokušaji da sam prekorači ove granice, uvijek nužno završavaju padom i razočaranjem. No bogočovječje stapanje je postalo moguće jer je Bog sišao k nama u Kristu.³⁴ Govor o Crkvi kao tijelu Kristovu više je od neke usporedbe uzete iz antičke sociologije, polazište ovog govora je sakrament Kristova tijela i krvi, stoga je više od slike – izraz je stvarne biti Crkve – U Euharistiji primamo Gospodinovo tijelo i tako postajemo jedno tijelo s njime, te tako se na najsavršeniji način možemo s Pavlom reći – *Ne živim više ja, nego živi u meni Krist (Gal 2, 20).*“³⁵

Ali ova ideja, kako obična tvar, u ovom kontekstu kruh i vino, jesu tijelo i krv nekog rabina koji je ubijen prije kojih dvije tisuće godina, jesu apsurd. I još više da je on jednako prisutan u svakoj čestici te tvari – Crkva na Tijelovo pjeva – *Jeo jedan, jelo trista, svaki prima svega Krista!* Kako je to moguće? Po samom naravnom zakonu kako je to moguće – u lomljenju tvari, tvar postaje druga. Ratzinger to pojašnjava kako tijelo moderno promišljanje promatra kao granicu između mene i tebe, dok je biblijska misao različita. Tijelo je ono što vezuje, ono što mi daje mogućnost da budem u komunikaciji, a to je sama bit Uskrsa – Uskrs nas čini sposobnim za komunikaciju. Uskrs kida barijere. Uskrs lomi zemaljske okove, te Uskrsli svoje tijelo ne lomi na komade, već čini one koji mu pristupaju dionikom i udom njegova tijela. Tako Euharistijski Krist nije podijeljen, već smo mu mi sljubljeni.³⁶ „Krist nam daje svoje Tijelo u Euharistiji, on se daje u svom tijelu, i tako nas čini svojim Tijelom, i ujedinjuje nas sa svojim Uskrsnim Tijelom. Ako čovjek jede obični kruh, u probavnom

³¹ Usp., *Isto*.

³² 1Kor 6, 15, 17

³³ Usp. Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005., str. 104.

³⁴ *Isto*., str. 105.

³⁵ *Isto*., str. 106.

³⁶ Usp., Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 80.-83.

procesu ovaj kruh postaje dio tijela, transformira se u supstancu ljudskog tijela. Ali u Pričesti posrijedi je obrnut proces. Krist, Gospodin, asimilira nas u sebe, uvodeći nas u svoje proslavljeno Tijelo, i tako mi postajemo njegovo Tijelo.³⁷

Kada neki pojam, bez obzira na svoju jačinu i veličinu postane krilatica, dogodi se opasnost sužavanja, štoviše i banalizacije. Ista je bila sudbina saborskog pojma *Božji narod*.³⁸ Ratzinger je već po svršetku II. vatikanskog sabora osjetio kako je pojam sam po sebi nedovoljno izražavao ekonomije Novog zavjeta, pa i premalo kristološki izražen. Crkvu se ne može promatrati kroz sociološke termine kao mrežu struktura moći, niti kao višenacionalnu korporaciju koja franšizno posluje diljem svijeta, i ima Papu kao direktora, biskupe kao izvršni odbor, a laike kao dioničko društvo. Ratzinger smatra kako je upravo ovo poimanje potkovano izrazom *Božji narod*.³⁹ Zbog toga je Ratzinger još 1969. godine u knjizi *Das neue Volk Gottes (Novi Božji narod)*, ponudio izraz koji kao da je bio zaboravljen, a doista je jedan od najdubljih i najbitnijih izraza kršćanske predaje, ali koji se nalazi u „hermeneutičkom ključu II. vatikanskog sabora“⁴⁰. Radi se o izrazu *communio*, koji u prvom redu ukazuje na euharistijsko središte Crkve i tako poimanje Crkve smješta u najdublje mjesto susreta Isusa i ljudi, u čin njegova predanja za nas.⁴¹ Za ispravno shvaćanje ovog pojma, potrebno je ispravno shvatiti tekst iz Prve poslanice Korinćanima: „Čaša blagoslovna koju blagoslivljamo nije li zajedništvo krvi Kristove? Kruh koji lomimo nije li zajedništvo tijela Kristova“ (1Kor 10, 16).

Sam izraz svoje korijene izvlači iz Starog Zavjeta. Naime zajednica sabrana na pashalnu večeru, naziva se *chaburah* (što bi značilo društvo), i u tome se na veličanstven način isčitava proroštvo o jedinstvu Krista i njegovih učenika, koji je svojom smrću upotpunio proročanstvo Pashe. Dok je židovskom razmišljanju bilo nemoguće da Bog lomi svoju transcendenciju, i stupa u blagovalište sa svojim Narodom, Krist takvo poimanje nadilazi, i sjeda za stol sa Svojima. Dok Stari zavjet ne poznaje komuniju između Boga i čovjeka, Novi Zavjet je ova komunija u osobi, i po osobi Isusa Krista.⁴² Naš Gospodin tako upotpunjuje, ali i u potpunosti nadilazi ulogu pashalnog Jaganjca, te taj, koji je postao znak saveza s Bogom, i time postao konstitutivni element Izabranog naroda, u Isusu Kristu postaje znak spasenja za sve narode. Tako svi narodi postaju Božji *chaburah*, odnosno njegova obitelj, hodočasnička

³⁷ *General Audience*, December 10, 2008., citirano prema: Benedict XVI., *The Eucharist - Spiritual Thoughts Series*, USCCB, Washington, D.C., 2012., str. 27.

³⁸ Usp., Ratzinger, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2005., str. 129.

³⁹ Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str. 89.

⁴⁰ Ratzinger, J., *Nazvao sam vas prijateljima – Zajedništvo na putu vjere*, Verbum, Split, 2008., str. 52.

⁴¹ Usp., Ratzinger, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2005., str. 129.

⁴² Usp., Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008., str. 87.-88.

družina, koja smjelo kroči prema ne geografskom Jeruzalemu, već sakramentalnoj Crkvi. Štoviše *chaburah* nije više samo skupina ljudi, već sam Sin Božji je *chaburah*, i to nam je najočitije u opipljivoj stvarnosti euharistijskih prilika kruha i vina, koje iz svoje fizičke stvarnosti milošću sakramentalne posvete postaju uz svojstvo fizičke okrepe, i metafizička okrepa, koja na isti, metafizički način, sabire Crkvu ne samo u jedno sociološko „mi“, već i u kršćansko bratstvo, Crkvu.⁴³

Patristički izričaj *σπερματικός Λόγος* označava situaciju u kojoj je Bog Stvoritelj pri stvaranju sjeme svog razuma (Logosa) usadio u sve stvoreno, te tako, iako ga nisu upoznali na način kao Izabrani narod, svi stvoreni su mogli pronalaziti božansku logiku u stvorenome.⁴⁴ Tako se pojam koji obrađujemo *communio* javio i u filozofskoj literaturi poganske Grčke. Tako je Platon (na neki način) prorokovao Euharistiju u svom djelu *Gozba*, gdje je govorio o izrazu *κοινωνία* (istoznačnica sa latinskim izrazom *communio*), odnosno naizmjeničnoj komuniji između bogova i ljudi. Prema Platonu komunija s bogovima ostvaruje i zajedništvo i među ljudima. Ova komunija je zadnja nakana i najdublji sadržaj svih žrtava, kulta uopće. Ali, u ovakvom poimanju u središtu ne stoji odnos, već identitet. Filon Aleksandrijski ovaj pojam prihvaća, i time odlazi od hebrejske terminologije, i krećući se u pojmovnoj strukturi helenističke mistike, i sam govori o *komuniji* između Boga i pobožnih ljudi u kultu – ovo bi bila *helenizacija* hebrejskog mišljenja. No nešto posve drugo je prisutno u Novom Zavjetu. U njemu je Crkva komunija – ne samo komunija s ljudima, nego i komunija s Kristom, utjelovljenim Sinom Božjim, a po tome i s trojednom Božjom ljubavi, te tako Jedan, Transcedentni Bog Starog Zavjeta otkriva svoj najdublji život; pokazuje da je u sebi samome dijalog vječne ljubavi.⁴⁵ A takvim se na najsavršeniji način objavio i objavljuje u Euharistiji. U homiliji, pri posveti jedne župne crkve grada Rima, papa Benedikt je rekao: „Bog ima lice. Bog ima ime. U Kristu, Bog je postao tijelom i sebe predao za nas u otajstvu Presvete Euharistije. Riječ je tijelo. Ono nam je dato pod prilikama kruha i na taj način zaista postaje kruh na kojem živimo. Živimo u Istini. Ova Istina je Osoba: on s nama i mi s njim razgovaramo. Crkva je mjesto našeg susreta s Sinom Boga živoga i tako postaje mjesto za susret među nama samima. To je radost koju nam Bog daje: da je on načinio od nas jedno, da ga možemo dirati i da prebiva među nama. Radost Božja je naša snaga.“⁴⁶ Tako „pojam

⁴³ Usp., De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, New York, 2010., str. 167.-168.

⁴⁴ Usp., Espín, O. O., Nickoloff, J. B., *An Introductory Dictionary of Theology and Religious Studies*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2007., str. 785.

⁴⁵ Usp., Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008., str. 89.-91.

⁴⁶ Benedict XVI., *Homily at Mass in Our Lady Star of Evangelization Parish*, Rome, 2006., citirano prema: Benedict XVI., *The Eucharist - Spiritual Thoughts Series*, USCCB, Washington, D.C., 2012., str. 27.

communio je ponajprije usidren u presvetom sakramentu euharistije zbog čega, jezikom Crkve, još i danas s pravom primanje ovog sakramenta nazivamo *komuniciranje* (njem. *kommunizieren*, pričestiti se).⁴⁷

Ratzinger je, još kao prefekt Kongregacije za nauk vjere, 2001. godine, u poluslužbenom glasilu Rimske kurije, izdao članak u kojem je razložio ekleziologiju konstitucije II. vatikanskog sabora *Lumen Gentium*. Ono što je on već ranije razvijao je posebna ekleziologija, koju je nazvao *communio ekleziologija*, odnosno dopuštamo si prevesti – *ekleziologija zajedništva*. Ali to promišljanje je doveo do vrhunca u gore navedenom članku: „*Communio* – ekleziologija je po svojoj nutрини euharistijska ekleziologija. U njoj ekleziologija postaje posve konkretna, istodobno ostajući posve duhovna, transcendentna i eshatološka. U euharistiji Krist, koji je prisutan u kruhu i vinu i koji se uvijek iznova daruje, izgrađuje Crkvu kao svoje tijelo i svojim nas uskrsnim tijelom povezuje s trojedinim Bogom i jedne s drugima. Euharistija se događa na nekom mjestu, a ipak je istodobno uvijek sveopća, jer postoji samo jedan Krist, i samo jedno Kristovo tijelo.“⁴⁸

U tom smislu je Katekizam Katoličke Crkve u broju 790., citirao konstituciju *Lumen Gentium*: „Vjernici koji odgovore na Božju riječ i postanu udovima Kristova Tijela, bivaju usko s Kristom sjedinjeni: 'U tom se tijelu Kristov život izlijeva na vjernike, koji se po sakramentima otajstvenim, ali zbiljskim načinom sjedinjuju s trpećim i proslavljenim Kristom'“.⁴⁹ Zbiljski se sjedinjuje s proslavljenim Kristom, dakle, Crkva već sada anticipira i slavi ono što će se u potpunosti dogoditi u Eshatonu.

Ona postaje njegova Zaručnica, a Euharistija je predznak Božje svečanosti. „Kao što muž i žena postaju jedno tijelo, tako i mi bivamo po pričesti jedno s Kristom.“⁵⁰ Baš iz tog razloga izuzetno je prikladno reći kako je ponajbolja slika Euharistije jedinstvo muškarca i žene: Jedno tijelo, a ipak dvoje, dvoje a ipak jedno. Razlika se ne dokida, ali je stavljena u jedno više jedinstvo.

Euharistija je dakle na najveličanstveniji način proslava jedinstva Zaručnika Krista i njegove Zaručnice Crkve. Njegova Zaručnica, kao i ona u Pjesmi nad pjesmama (Pj 3, 2), ne mora ga tražiti po bespućima svijeta. Zaručnik je uvijek prisutan u sredini svog Hrama. Ona ga mora jedino iščekivati sa upaljenom svjetiljkom u ruci (Mt 25, 1-13). Crkvu se smatra podređenom Njemu, bilo zato da slijedi njegovo uzvišeno vodstvo, bilo također zbog toga da

⁴⁷ Usp., Ratzinger, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2005., str. 130.

⁴⁸ Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005., str. 138.

⁴⁹ KKC, br. 790.

⁵⁰ Ratzinger, J., *Duh liturgije*, Verbum, Split, 2015., str. 139.

primi sve životne snage koje od njega dolaze.⁵¹ Zbog toga u svojim pričesnim molitvama s jedne strane moramo se ugledati u Krista, dopustiti da nas preoblikuje. Ali upravo stoga moramo sebi uvijek iznova posvješćivati da nas on na taj način povezuje sa svakim drugim pričesnikom: onim pokraj nas, nama nesimpatičnim, ali i s onim koji je daleku, u Aziji, ili Africi. Postajući jedno s njim moramo se otvarati prema njima, i osjećati povezanost s njima: ovdje se očituje naša ljubav prema Kristu. No to jedinstvo ne smije završiti na pričesnom klecalu, nego tu tek započinje, i prenosi se u svakodnevicu. Ovdje se svakodnevno rađa Crkva. Dolazi od Gospodina koji je u kruhu predao samog sebe. I na taj način sjedinjuje.⁵²

U govoru o jedinstvu moramo biti svjesni zla koje su nanijeli sami članovi euharistijskog zbora, odnosno razmirice, koje su u ekstremnim situacijama doveli i do raskola. Pravoslavni teolog Schmemmann tvrdi da je spremnost jedne Crkve da osudi drugu Crkvu, jer ta druga ne misli ili ne slavi kao ona, najveća hereza koja se može dogoditi, jer je upućena protiv samog Kristovog otajstvenog tijela.⁵³ Euharistija je ono što bitno vezuje sve Crkve, koje pristupaju euharistijskom stolu, bez obzira je li ona u jedinstvu s Rimom, Moskvom, ili kojim drugim središtem. Krist svojim tijelom jednako uvodi u sebe jednako i u Rimu, i u Moskvi. „Euharistija objektivno uspostavlja čvrsti vez jedinstva Katoličke crkve i pravoslavnih Crkava, koje su sačuvale istinsku i cjelovitu narav otajstva Euharistije.“⁵⁴

1.3. Za koga je Krist umro?

Osnovna stavka euharistije, a zasigurno i cjelokupne povijesti spasenja, skriva se u pojmu *admirabile commercium*, odnosno tajanstvena razmjena. Što posjedujemo da možemo ponuditi Bogu? Dok su Izraelci, potaknuti Mojsijevim zakonom (Lev 10, 16), prinosili Bogu žrtve pokajnice, na koju bi ostavili sve svoje grijeha, i tako ih uništili, s Isusom Kristom nestaje potreba za takvim žrtvama. On ih upotpunjuje svojom mukom i smrću. I danas euharistija postaje i ostaje trajna obnova te žrtve, kako navodi Tridentski sabor.⁵⁵ Jasno je da se euharistija drži obnovom žrtve, no možemo li nju samu nazvati žrtvom. Danas taj pojam postaje trn u oku modernim teolozima, kao da dozivlje u pamet religiozni odnos reciprociteta. Svećenik u ime naroda nešto nudi božanstvu, kako bi se ono umilostivilo. Sociološki i

⁵¹ BENEDIKT XVI., Opća audijencija, 14. siječnja 2009. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20090114.html (pogled 12. Ožujka 2017.)

⁵² Usp., Ratzinger, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2005., str. 133.

⁵³ Usp. A. Schmemmann, *Euharistija – Tajinstvo susreta*, Manastir Hilandar, 2002., str. 103.

⁵⁴ Benedikt XVI., *Sacramentum Caritatis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 15.

⁵⁵ DH, br. 1753.

antropološki gledano ova definicija je jako korisna za shvaćanje čina Euharistije. No stvarnost, kao i samu Prisutnost, moguće je uočiti tek očima vjere.

U utjelovljenju, Bog *izlazi iz Hrama svoje slave*⁵⁶, i kao takav on uzima ljudsko siromaštvo, naspram Punine koju je nosio kao istobitan Ocu, a cilj tog puta je bilo čovječje pobožanstvenjenje. I samo u tu svrhu on se čini prisutnim u Euharistiji. Čini se prisutnim u darovima koje sam pripravlja – *od svega što si nam dao i darovao*, kako kaže Rimski kanon⁵⁷. Kako se učinila *tajanstvena razmjena*, odnosno *admirabile comertium* u utjelovljenju, tako se čini i u Euharistiji. Čovjek je zgriješio, i potreban je Božjeg milosrđa (Rim 5, 12), a milosrđe se postiže sa umilostivljenjem Boga, no čovjek ne može Bogu dati ništa što je njemu potrebno, niti mu se može približiti. Na kraju, Bog ne želi žrtvovanje samog čovjeka, jer ga je stvorio na život. Bog želi nešto veće od toga: on želi ljubav koja preobražava čovjeka, koja ga čini sposobnim prihvatiti Boga, kojom se prepušta Bogu. Ta Ljubav se očitovala u smrti. Isus Krist trpi i umire *za...* Riječ koja treba stati iza ovoga „za“ je škakljiva, i danas se pretvara u izvor teških rasprava. Još više raspravu je potaknuo papa Benedikt XVI. svojim pismom Biskupskoj konferenciji Njemačke⁵⁸. Umire li Isus *za sve*, ili *za mnoge*? Odnosno koji bi izričaj trebao stajati u riječima euharistijske Ustanove? Možemo li reći da su obje prikladne? Ovdje se može postaviti bezbroj pitanja, jer obje formulacije u sebi nose određenu nutarnju logiku. Ratzinger je, još kao nadbiskup Münchena, izdao knjigu koju je slikovito nazvao *Euharistija – Središte Crkve*⁵⁹. Izdao ju je 1978., dok su se po Europi i šire „lomila koplja“ u raspravama o liturgijskim ispravnostima. Kako je izišao prijevod Rimskog misala na njemački jezik, i u misalu je osvanuo prijevod ustanove sa novitetom *za sve*, odlučio je dati svoje mišljenje.

Pitamo se želi li Bog spasenje svijetu? Odgovor na to je jasan, on ne postavlja granice, on ne dijeli ljude – ljubi sve, tako i umire *za sve*, *predaje ga za sve nas* (usp. Rim 8, 32).⁶⁰ Kad netko reče kako je Crkva izgubila osjećaj univerzalnosti spasenja, samo iskazuje svoje neznanje, jer kako u starom misalu, tako i u novom, netom prije nego što će svećenik izreći osporavane riječi *pro multis*, uzimajući kalež govori *Accipite, et bibite ex eo omnes*⁶¹. Nadalje

⁵⁶ Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str.42.

⁵⁷ *Isto.*, str. 43.

⁵⁸ BENEDIKT XVI., Pismo njemačkim biskupima, 14. travnja 2012. http://w2.vatican.vat/content/benedict-xvi/en/letters/2012/documents/hf_ben-xvi_20120414_zollitsch.html (pogled 11. siječnja 2017.)

⁵⁹ Na hrvatskom su objavljeni izvadci iz te knjige u: Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 22.-38.

⁶⁰ Usp., Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 30.

⁶¹ Uzmite i pijte iz njega SVI! u: *Missale Romanum*, Ratisbone, 1927., str. 297.

Crkva je u 17. stoljeću osudila jansenizam, koji je osporavao univerzalnost spasenja koje je nadošlo Kristovom smrću.⁶²

Čovjek stava kojim smatra da je potrebna kazna drugoga, nije iznutra prihvatio vjeru. To je stav onih koji nisu mogli podnijeti da zadnji radnici dobiju jednaku plaću kao oni sami, to je stav onog drugog sina koji je ostao kući, i nije mogao podnijeti dobrotu i opraštanje. Ljubomora zbog spasenja drugih nije kršćanska – Gospodin je umro za sve.⁶³

No potrebno je biti svjestan – *Bog nikoga ne prisiljava na spasenje*⁶⁴. Vjerovati u Boga koji je osvetoljubiv i oštar sudac koji nemilosrdno kažnjava je ograničavanje slobode Boga. Zasigurno Bog nalazi način za spasenje svoje djece. Ali, on nije čarobnjak koji stvara *happy end*⁶⁵. To bi bilo ograničavanje slobode čovjeka. Čovjek je u mogućnosti da se odreče ljubavi koju mu Bog nudi.⁶⁶

I sad se nalazimo pred pitanjem pastorala. Zamijeniti riječi Ustanove, ili ostaviti kako je i bilo? Kad bi zamijenili, zasigurno bi došlo do pomutnje među vjernicima. Što učiniti? Već pola stoljeća je prošlo od sabora. Već po samom završetku sabora prevedene su knjige na govorne jezike, a u samom prijevodu se više vodilo više interpretacijom nego doslovnim prijevodom – što u sebi nosi logiku. Izrazi izneseni u trenutcima pisanja svetih liturgijskih tekstova ne nose istu jasnoću koju je nosilo ljudima davno prošlih vremena. Prikladno je u ovom promišljanju otići na same početke, potrebno je otići u dvoranu Cenakula. Što je Isus Krist rekao? Ne ulazeći u raspravu o *ipssisima vox Iesu*, možemo u novozavjetnim tekstovima pronaći dvije tradicije riječi Ustanove. Prva je ona koju nalazimo u Matejevu i Markovu evanđelju, gdje Isus jasno govori za mnoge, dok s druge strane stoji tradicija koju nalazimo kod Luke i Pavla – gdje Isus kaže – *za vas*. Ova prva tradicija se naslanja pjesmu o Sluzi Gospodnjem (Iz 53), a ova druga je samostojeća. Ako u prvoj dobivamo osjećaj hermetičnosti i autoreferencijalnosti, druga nam treba taj osjećaj još više pojačati. Gospodin, kao da jasno sužava mogućnost spasenja samo na one prisutne učenike. No zasigurno Gospodin u tim učenicima gleda prošlost, sadašnjost i budućnost sudionika jedne i vječne Euharistije. I prva i druga tradicija je ušla u riječi Ustanove – *qui pro vobis et pro multis – za vas i za mnoge*.

I stojimo pred problemom – *zašto za mnoge?* Zar Krist nije za sve umro? Izreći odgovor na to pitanje kao potvrđan bilo bi čisto proturječje, ne samo s logikom Kristove

⁶² Usp., Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 31.

⁶³ Usp., *Isto.*, str. 32.

⁶⁴ *Isto.*, str. 32.

⁶⁵ Usp., *Isto.* str. 32.

⁶⁶ Usp., *Isto.*, str. 33.

smrti, već i sa svetopisamskim tekstovima koji jasno iznose vrijednost Kristove spasonsone smrti za sve (Rim 8,32, 2Kor 5,14, 1Tim 2,6). Taj nauk se ne mijenja.

Ali se pitamo, zašto je onda Krist izrekao na taj način, i tim riječima? I praktičnije pitanje, jeli nužno da liturgija Crkve te riječi na isti način ponavlja? Isus Krist je u trenutku ustanove bio svjestan u potpunosti svoje osobe, odnosno svog poslanja. Bio je svjestan da se u njemu u potpunosti ispunja proroštvo o Sluzi Gospodnjem, o onome koji grijehe mnogih na sebi podnosi (usp. Iz 53, 5) – i te riječi s razlogom, vjeran proroštvu sa potpunom svijesti izgovara, tako i Crkva poštuje tu vjernost, i u *dvostrukoj vjernosti* na isti način ponavlja Gospodinove riječi.

A ponavlja ih iz tri razloga: prvi je znak radosti i zahvalnosti što smo baš mi pozvani sjediti za njegovim stolom, svaki od članova euharistijskog zajedništva je poimence pozvan u mnoštvo slavitelja, u mnoštvo Crkve; drugi je razlog onaj koji nosi odgovornost. Gospodin zasigurno poznaje način na koji prilazi svima, ali isti ostaje prikriven velom tajne. No bez sumnje postoji ogromna odgovornost u pozivu koji je Krist uputio pričesniku. Ovo *mnogi* nosi izuzetnu odgovornost za *sve* – Ja i Ti u pozivu postajemo grad na gori i svijeća na svijećnjaku za Sve. Na nama leži odgovornost misije prema cjelini čovječanstva; i treće, je ono najteže. Živimo u vremenu kad ovo mnogi, postaje sve manje. Postajemo *malo stado*. No to nije istina, danas postajemo ono *veliko mnoštvo što ga nitko ne može izbrojiti* (Otk 7,9). Preko Euharistije, tonemo u mnoštva koja su prošla, jesu, i koja će doći – dok Gospodin ne dođe. Zbog toga je možda, zaista ontološki ispravno reći *za sve*, no ekleziološki *za mnoge* je nemjemjerljivo ispravnije. I tu svijest je potrebno probuditi u vjerniku, onome koji odgovorom na poziv Uskrsloga postaje član Mnogih.⁶⁷

⁶⁷ Cjelokupni paragraf temeljen na pismu Pape Benedikta XVI., njemačkim biskupima, u: http://w2.vatican.vat/content/benedict-xvi/en/letters/2012/documents/hf_ben-xvi_20120414_zollitsch.html

2. REGALE SACERDOTIUM, GENS SANCTA, POPULUS ACQUISITIONIS (I Petr. II, 9)

Tko je slavitelj Euharistije? Kroz povijest teološkog promišljanja na ovo se pitanje na razne načine odgovaralo, no iza svi ponuđenih odgovora, točan odgovor se uvijek nazirao – Euharistiju slavi Krist Veliki Svećenik, preko osobe Službenika, na čelu svog Naroda, Crkve. Ta svijest je u Crkvi bila uvijek prisutna. Krist je, kako je već napomenuto, ostavio sama sebe u oporuci svojem puku, koji je tako postao narod kraljevskih svećenika. Već i prva Crkva je nosila u sebi tu svijest, kako nam se očituje u poslanici Hebrejima (Heb 10, 14). I takvo svijest se najbolje očitovala u intimi *kućne Crkve*, koja je bila sačinjena od malog broja sudionika euharistijskog Zbora. Za njih je na najsavršeniji način vrijedilo ono što je Tertulijan rekao za prvu Crkvu, a papa Benedikt XVI., stavio za mlade prigodom XXIII. svjetskog susreta mladih kao načelo zajedništva Crkve – *Gledaj kako se ljube međusobno*.⁶⁸ Osnovna zapovijed koju je Isus Krist ostavio svojoj zajednici učenika je ljubav. Pozvao ih je na ljubav koju trebaju gajiti jedni prema drugima.

Liturgija ovoj zapovijedi ne ostaje dužna. U Matejevom evanđelju stoji: „Ako, dakle, prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom, idi i najprije se izmiri s bratom, a onda dođi i prinesi dar“ (Mt 5, 23-24). Danas, odnosno već u vremenu kad je kršćanstvo izašlo iz intimnih krugova *kućnih Crkava*, kad je liturgija Crkve ušle u prostrane bazilike, mnoštvo koje je njima prisustvovalo nije moglo gajiti jednak osjećaj ljubavi prema drugome, jednak osjećaj ljubavi koji gajimo prema rodbini, sugrađanima, sunarodnjacima..., svakome tko je stranac. Pomalo nestaje smisao obrednih radnji u kojima se očitovala kršćanska ljubav.

U ovom (dugotrajnom) procesu, često se kaže kako se izgubio osjećaj kraljevskog, krsnog svećenstva, te je euharistija prešla u ruke klerika. Tumači se kako je vjernik postao tek promatrač *show-a*, čemu je pridonijelo i skraćivanje euharistijske participacije sa sakramentalnog, na duhovni način. Svećenstvo se zagrabilo ogradama i ikonostasima, i „okrenulo leđa“.

Kada uzmemo misal pape sv. Pija V., odnosno misal kojeg je isti Papa izdao pod autoritetom Tridentskog sabora, i kad otvorimo na stranice kojima su ispisane rubrike za početak euharistijskog slavlja uočavamo anomaliju koja je proizašla iz takvih, takozvanih

⁶⁸ BENEDIKT XVI., poruka Za XXIII. svjetski dan mladih, 20. srpnja 2007., http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/messages/youth/documents/hf_ben-xvi_mes_20070720_youth.html (pogled 12. veljače 2017.)

procesa liturgijske klerikalizacije. Naime, piše: *Sacerdos paratus cum ingreditur ad altare*⁶⁹, odnosno euharistija započinje onda kad svećenik obuče misno ruho. Bez obzira na narod.

Liturgija je tako, ne u jednom trenutku, već u dugotrajnom procesu, postala nešto strano laiku. Postala je prekrasna freska, kojeg su goleme naslage povijesnosti zamračile, te je teško bilo vidjeti krasotu koja se skriva iza slojeva prašine. U tim trenucima bilo je nužno dobro promotriti mozaik, ili dati truda i obnoviti fresku⁷⁰. Kad se freska obnovi, uočava se sklad koji se skriva i među likovima nacrtanima. Postaje jasno kako svatko ima svoju liturgijsku ulogu, i klerici i laici. U tom smjeru je i išla obnova rimske liturgije, koja se odvila poslije II. vatikanskog sabora – pronaći način da svatko shvati svoju ulogu u liturgiji Crkve.⁷¹

2.1. Krsno svećenstvo

Svaki krštenik po svojoj uronjenosti u vode pashalnog misterija je pomazan za svećenika Novog zavjeta, a to ucijepljenjem u osobu Isusa Krista, koji je jedini svećenik Novog Zavjeta. Nije krštenje tek neki sitni obred prijelaza, kojim postajemo članovi neke zajednice, kako se to slatko danas može čuti. Ono je umiranje, i ponovno rađanje na kristolikost. Krštenje je zaista početak uskrsnuća. Od trenutka kad nas prekriju valovi smrti (usp. Ps 18, 5), do trenutka kad nas Krist sam izvlači iz valovlja, postajemo *drugi Krist*, postajemo svećenik Novoga Zavjeta. Tertulijanovim riječima „Nema Krista bez vode“, odnosno bez Krista nema niti Crkve. Nebeski Otac nas posvaja u krštenju, no u ovoj obitelji koju on ustanovljuje postoji i majka, Majka Crkva.⁷²

Katekizam kaže kako „krštenje daje udioništvo u općem svećeništvu“⁷³. Svi kršteni sudjeluju u sakramentalnom prinosu Kristove žrtve Ocu u Duhu Svetomu, kako je izraženo u liturgijskoj molitvi, gdje se koristi prvo lice množine, kao u Rimskom kanonu: „Zato, Gospodine, mi sluge tvoje i tvoj sveti puk, (...) prinosimo preslavnom tvojem veličanstvu.“⁷⁴

Svaki pojedinac Euharistijskog Zbora je svećenik, i kao takav integralni čimbenik tog slavlja, mora u sebi nositi osjećaj za ono što je II. Vatikanski sabor nazvao *participacio actuosa*.

⁶⁹ *Missale Romanum*, Ratisbone, 1927., str. 213.

⁷⁰ Ratzinger, J., *Duh liturgije*, Verbum, Split, 2015., str. 5-6

⁷¹ Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012., str. 28.

⁷² Benedikt XVI., *O Krštenju*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2013., str. 18.

⁷³ KKC, br. 941.

⁷⁴ Usp., Lang, M. U., *Sings of The Holy One – Liturgy, ritual, and expression of the Sacred*, Ignatius, San Francisco, 2015., str. 82.

Sama riječ liturgija označava *javno djelo*, i tako u samoj svojoj osnovi nosi negativan odnos liturgijskoj jednini. Jednina u liturgiji ne smije postojati. Jasno nam je da je liturgija djelo množine. Množine u kojoj pojedinac *aktivno sudjeluje*. Ono što leži iza toga izraza je svijest kako je kršćanska liturgija nešto izneseno iz konteksta zajednice. On uključuje molitvene dijaloge, pozdrave, proglose, i zajedničke molive. Liturgija nas uvlači u aktivnost, u dramu u kojoj igramo svoju ulogu. Sama na kraju liturgija nas poziva na uzajamno djelovanje riječi. Kad bi danas uklonili ovo aktivno učešće koje postoji danas u liturgiji – odmah bi nam bilo jasno koliko je rasta na tom području bilo.⁷⁵

No izraz *participatio actiosa* je brzo došao pred problematiku krivog tumačenja.⁷⁶ Došlo je (i dolazi) do situacije u kojoj se mora nužno pružiti mogućnost da svatko doživi svojih „liturgijskih pet minuta slave“, dok je u temelju *aktivnog sudjelovanja* – Euharistijska molitva. Zaboravlja se kako izgovorena riječ mora imati smisao, i dio aktivnog sudjelovanja je iznijeti taj misao. Zaboravlja se kako je aktivna participacija i ponizna šutnja pred otajstvom Boga koji dolazi. Kad god se ova otajstvena dimenzija zaboravi, liturgija postaje dosadna. Dosada je jasni znak o prestanku aktivnog sudjelovanja. Baš potraga za partijanerskom liturgijom je znak smrti aktivne participacije!⁷⁷

„Liturgija nije show, predstava za koju su potrebni genijalni redatelji i talentirani glumci. Liturgija ne živi od simpatičnih *iznenađenja*, od toga da nekome *omili*, već od svečanog ponavljanja. Ne treba izražavati aktualnost i prolaznost, već otajstvo Svetoga. Mnogi su mislili i govorili da liturgija mora biti *učinjena* od cijele zajednice, da bi bila doista njezina. Takav pogled je doveo do mjerenja *uspjeha* terminima uspješne spektakularnosti, zabave. Na ovaj način izgubila se liturgijska *vlastitost* koja ne proizlazi iz onoga što mi činimo već iz činjenice da se ovdje događa Nešto što mi zajedno ne možemo učiniti. U liturgiji djeluje sila, moć koju ni cijela Crkva ne može dati. Ono što se ovdje manifestira u potpunosti je Drugačije od onoga što po zajednici (koja, dakle, nije gospodarica nego sluškinja, puko sredstvo) dolazi do nas“, i – nastavlja J. Ratzinger – „za katolika, liturgija je zajednička Domovina i ujedno izvor njegova identiteta. I zbog ovoga treba biti *predeterminirana, nepokolebljiva* jer se preko obreda manifestira Božja svetost. Naprotiv, revolt protiv onoga što se zvalo *stara rubristička ukrućenost*, koja je bila optuživana da ukida

⁷⁵ Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str.89.

⁷⁶ Usp., Ratzinger, J., *Duh liturgije*, Verbum, Split, 2015., str. 167.

⁷⁷ Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str.90.

kreativnost, umiješao je i liturgiju u vrtlog *sam svoj majstor*, banalizirajući je, te je tako učinio sukladnom našoj osrednjoj mjeri.⁷⁸

Dobiva se dojam da se *aktivno sudjeluje* samo ondje gdje je prisutna i vanjska, vidljiva aktivnost: govori, riječi, pjesme, homilije, čitanja, rukovanja... Ali zaboravilo se da Sabor u aktivno sudjelovanje ubraja i tišinu koja dopušta istinsko duboko sudjelovanje, osobno, usredotočujući se na unutarnje oslušivanje Gospodnje Riječi. Danas od ove tišine nije ostalo u određenim obredima ni traga.

Euharistija je naše istinsko aktivno sudjelovanje kada ona postane molitva kojom se u posadašnjem Kalvarijske žrtve molimo da ta žrtva postane naša žrtva. Da mi postanemo Kristovo Tijelo, da mi nadiđemo množinu, i stopimo se u Jedno. Sve ostalo suprotno tome je – drugotno, i konsekventno.⁷⁹ Teolog Lang kaže kako zapravo Crkva nikada nije zaboravila svoje pravo na sudjelovanje u Euharistiji. Ona je uvijek na neki način pronašla svoje liturgijsko mjesto, bilo to njoj shvatljivo ili ne, bilo to namjerno, ili ne. Uvijek je pronašla način da se u potpunosti unese u liturgijsko Otajstvo, u najmanju ruku preko *Bibliæ pauperum*, odnosno religiozne umjetnosti, bilo glazbene, bilo arhitektonske, bilo slikarske.⁸⁰

Biti krsni svećenik ne znači teatralno donijeti vino i kruh na oltar, ili pompozno otpjevati neku patetičnu pjesmu.

Biti krsni svećenik, znači biti blagoslov svijetu. Iz bivanja Jednim Tijelom, što nam pruža euharistija, potrebno je izvući plodove, i te plodove predati svijetu.

To znači biti krsni svećenik, i to znači aktivno sudjelovanje (na najsavršeniji način - svakako nužno je pronaći svoju ulogu u liturgijskom slavlju) – biti čovjek Euharistije u svijetu.

2.2. Ministerijalno svećenstvo

Euharistija je, dakle, otajstvo koje je predano cjelokupnoj Crkvi. Cjelokupna Crkva je slavi. Slavi je kao kraljevsko svećenstvo. Ali, taj izraz zna biti problematičan. Naime, ako je svaki krštenik svećenik, pitamo se – kakva je potreba ministerijalnog svećenstva?

Po ređenju svećenik se usavršuje svoju nakalmjenost na osobu Isusa Krista, i dobiva obvezu izgrađivanja Tijela Kristova, te ovlasti prinošenja žrtve i otpuštanja grijeha.⁸¹ Ova definicija svećenikove biti izvedena je iz *Dekreta o svećeništvu* II. Vatikanskog sabora.

⁷⁸ Ratzinger, J., Messori, V., *Razgovor o vjeri – Jasni odgovori na suvremene dvojbe*, Verbum, Split, 2005., str. 118.

⁷⁹ Usp., *Isto.*, 167-168.

⁸⁰ Lang, M. U., *Sings of The Holy One – Liturgy, ritual, and expression of the Sacred*, Ignatius, San Francisco, 2015., str. 10.

⁸¹ Usp. Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005., str. 167.

Ratzinger navodi u jednom svom razlaganju kako vidi u rasporedbi riječi u ovoj definiciji određeni odstup od definicije svećenika koju je donio Tridenstski sabor. Navodi kako ponudi sakramentalnog života kojeg svećenik daje Crkvi, prethodi izgradnja same Crkve.⁸²

Svećenička struktura Crkve, razlikovanje klerika i laika unutar nje, nema drugog cilja osim uzrastanja svakoga i svih zajedno u punoću Tijela Kristovog. Crkva nije religiozna zajednica u kojoj Bog preko svećenika vlada nad ljudima. Ona je Tijelo Kristovo, koje nema drugog uzroka i sadržaja svoga života osim Bogočovječjeg života samog Krista. Kroz povijest su se pripravnici za svećeništvo odgajali za poziv koji ih čini natprirodnima, što je dovodilo i do želje za natprirodnim poštovanjem. Takva „pastoralna patologija“ dovela je do toga da se do svećenika drži kao do groblja – *oboje su sveti, oboje su potrebni, oboje su daleko izvan našega života*. No, to je apsolutno suprotno od prave naravi svećeništva. Čovjek je po svojoj osnovi svećenik. Bog je stvorio čovjeka da svojim životom slavi vječnu Euharistiju, vječnu zahvalu Božjoj ljubavi. Ali, s obzirom da je Adam pao, došao je novi, savršeni Adam – Krist. I, Krist je postao savršen svećenik. I, umro je. Bio je žrtvovan od svećenika i pismoznaca. Time je prekinuta religija svećenika, i svećenički život je podignut na novu razinu.⁸³

Božje utjelovljenje je izričaj da se Bog ne želi čovjeku približiti tek preko inspiracije Duhom. „Bog preko čovjeka dolazi k Bogu.“⁸⁴ Božje djelovanje je usmjereno na to da mi mnogi postanemo ne samo „jedno“, nego i „jedan“ – u zajedništvu s Isusom Kristom. U zajedništvo, kojem u je cilj i svrha – sreća, a ta sreća postoji samo u uzajamnosti, a uzajamnost samo postoji u beskonačnoj ljubavi.⁸⁵ I samo kroz ovu prizmu se može shvatiti što je kult, što su sakramenti. No ta beskonačna ljubav mora računati na poslušnost. Povijest svijeta je pošla u krivom smjeru, zahvaljujući neposlušnosti prvih ljudi. Zbog toga je nužno da svećenik u sebi gaji tu *crkvenu poslušnost*. Ona štiti od samovolje, od oholosti. Poslušnost biskupu shvaća se kao poslušnost Crkvi, jer biskup u svojoj osobi zastupa (pravoslavni teolozi idu i korak dalje kada kažu da biskup utjelovljuje⁸⁶) Crkvu. Bez Biskupa nema Crkve. I iz tog razloga svećenik spominje Papu i Biskupa pri slavljenju Euharistije. Svećenik nije svećenik sam po sebi, ili po obitelji, ili po naslovu. On je svećenik zato što participira na svećenstvu svoga Biskupa, koji je prvi svećenik svoje biskupije, odnosno na svećenstvu pape, koji je prvi svećenik kršćanstva. I ovo je izrazito kristocentrično. Krist ostaje uvijek u središtu svoje Crkve, i gdje je prisutan on, prisutna je cjelokupna Crkva, koju njezini pastiri u ime Kristovo

⁸² Usp. *Isto.*, 166.

⁸³ Usp. Schmemmann, A., *Sacraments and Orthodoxy*, Herder, New York 1966., str. 113-117.

⁸⁴ Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005., str. 177.

⁸⁵ *Isto.*, str. 178.

⁸⁶ Usp., Schmemmann, A., *Euharistija – Tajinstvo susreta*, Manastir Hilandar, 2002., str. 70.

zastupaju. Euharistija je ispravna, tek kad se slavi s čitavom Crkvom. Liturgija nije priredba nekog društva, nekog kruga prijatelja; primamo je iz cjeline, i moramo je slaviti iz cjeline za cjelinu – ovo je bit katoličkoga.⁸⁷

Potrebno je još nešto reći i o izvanjskoj formi slavlja. Ako je svaki pojedinac Crkve svećenik po svom krštenju, zašto je potrebno da ministerijalni svećenik oblači odoru, kojom odudara od svih ostalih? Pitanje koje provocira mišljenje teologa i liturgičara našeg vremena. Možda je ovdje najbolje citirati velikog Guardinija, koji je liturgiju opisao kao igru⁸⁸. Potrebno je promotriti igru male djece. Kad se igraju, imitiraju govor odraslih osoba, čine ono što čine odrasli – kuhaju, grade, idu u rat..., oblače se kao odrasli. Iz tog razloga na liturgiju možemo gledati kao nešto što je razigrano, što podsjeća na dječju igru. Kroz liturgiju – nadasve kroz Euharistiju mi imitiramo, ili bolje rečeno – mi anticipiramo ono što će se odvijati kada Bog bude *sve u svemu* (usp. 1Kor 15, 28). Liturgijska odjeća ima značenje koje daleko nadilazi obične izvanjske odjevne predmete. Liturgijska odjeća je anticipacija nove odjevenosti, proslavljenog Tijela Isusa Krista, nove stvarnosti koja nas očekuje kad zemaljski šator bude uništen.⁸⁹ Iz tog razloga svećenik na sebe odijeva ono najljepše što čovjek može ponuditi – nije riječ o pukoj teatralnosti, već o anticipaciji onoga što Crkva već sad kuša, ali ipak pod velom, a onda u potpunosti. S obzirom da je tijelo ono što propada, liturgijska odjeća nosi u sebi sliku transformacije koja će nadići to propadanje, prikazuje uskrslo tijelo Isusa Krista, koji je "Dom nerukotvoren" (2 Kor 5, 1).

Liturgijska odjeća jasno svećenika opominje kako on nije privatna osoba. Kad na sebe postavi misnicu, treba isčeznuti sve njegovo privatno, i on tu novonastalu prazninu poklanja Kristu, koju Krist ispunja. Nije važan svećenik, važan je Krist. Svećenik je samo sredstvo Isusa Krista, svećenik djeluje u Kristovoj osobi. Pretpostavka slike o oblačenju novoga čovjeka referira se na razvijenu analogiju stavljanja kultne maske božanstva, kada bi netko bio priman u misterijske kultove. Sveti Pavao nadilazi ovu pretpostavku, i u njoj gleda proces duhovne preobrazbe. Cilj je čovjekova nutarnja obnova, njegova asimilacija s Bogom, s njegovim jedinstvom, i nadilaženjem ljudskih barijera koje su bile podignute u ljudskoj povijesti preko grijeha. Liturgijsko ruho su podsjetnik na ovu stvarnost, na transformaciju u Krista, i novu zajednicu koja iz te transformacije proizlazi. Liturgijsko ruho izaziva svećenika na predanje samoga sebe u dinamičnost izlaska iz kapsule osobnosti, i nove oblikovanosti od Krista i za Krista. Liturgijska odjeća podsjeća one koji pribivaju misi na novi put koji je

⁸⁷ Usp. Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. 130.

⁸⁸ Usp., Guardini, R., *The spirit of the Liturgy, translated by Ada Lane*, Sheed & Ward, New York, 1935., str. 24 - 30.

⁸⁹ Usp., Ratzinger J., *Collected Works: Theology of the Liturgy*, Ignatius Press, San Francisco, 2014., str. 56

započet u krštenju i nastavlja se s Euharistijom, put koji vodi prema budućem svijetu ocrtanom u našem svakodnevnom životu sakramentalnosti.⁹⁰

⁹⁰ Usp., *Isto.*, str. 54.-58.

3. TRADIDI, QUOD ET ACCEPTI (I Cor. XV, 3)

3.1. Liturgija i obnova Crkve

U katoličanstvu je neizmjereno bitno ono što Ratzinger naziva *hermeneutika kontinuiteta*. Taj izraz je možda najlakše pojasniti tehničkim izrazom za teologiju sv. Pavla – *Predadoh vam ponajprije što i primih* (1Kor 15, 3). Crkva u sebi sabire sve, i novo i staro, i to objeručke predaje (usp. Mt 13, 52). Odbaciti aspekt staroga, pod primjedbom da je staro, znači izreći, odnosno znači ne prihvatiti sveobuhvatnost Crkve. Postoji jedna i jednina Crkva u hodu prema Gospodinu, uvijek sve više produbljući i sve bolje shvaćajući poklad vjere koji joj je On povjerio. U ovoj povijesti nije bilo skokova niti lomova, dakle ne postoji raspad kontinuiteta. Sabor nipošto nije želio uvesti podjelu vremena u kojem Crkva živi.⁹¹ U trenutku kad do loma dođe, Crkva prestaje biti *izmoljena od Gospodina*⁹², i postaje tvorevina kroz koju čovjek sjeda na mjesto Boga.⁹³

Često dobivamo osjećaj kako ovo na ponajbolji način opisuje članove Crkve danas. Kao da se dijelimo na tri klana – konzervativni, liberalni i indiferentni. I tako ono što je vezivno tkivo Crkve, odnosno Liturgija, postaje mač razdora Crkve. Dok jedni konstantno pozivaju na *povratak*, drugi na *napredak*, a treći i jedne i druge podruguju, i govore kako se oko nebitnih stvari svađaju.

Povijest liturgije nam govori o zlatnom dobu rimske liturgije, koje je bilo pri samim počecima kršćanstva do 7., 8. stoljeća. Odvijala su se slavlja u kojima je silno mnoštvo s neizrecivim žarom sudjelovalo u dugotrajnim liturgijama. Najbolji primjer nam je papinska božićna liturgija, čije ostatke i danas vidimo u modernoj liturgiji. Papa bi započeo Euharistijom u bazilici sv. Marije Velike na oltaru Jaslica, zatim bi bila cjelonoćna procesija po Rimu, u zoru bi slavio Zornicu u bazilici sv. Anastazije (Stošije), i na kraju bi se zaputio nazad prema bazilici sv. Marije Velike gdje bi slavio Euharistiju. Narod je Papu cijelim putem pratio.⁹⁴ No logično, s vremenom se zapalo u liturgijski formalizam, a latinski je prestao biti jezik puka, koji je, nadalje, zaboravio svoju liturgijsku ulogu. Lekcija koju nam ovdje povijest daje je prilično jednostavna – ako bilo kakav oblik liturgijskog život želi imati životnosti, i tu životnost predavati pojedincu i društvu mora u sebi posjedovati određeni kontinuitet

⁹¹ Ratzinger, J., Messori, V., *Razgovor o vjeri – Jasni odgovori na suvremene dvojbe*, Verbum, Split, 2005., str. 31.

⁹² Usp., Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005., str. str. 131.

⁹³ Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012., str. 42.

⁹⁴ Usp., Jungmann, J.A., *Public worship*, Challoner Publications, London, 1957., str. 53.

adaptacije na shvaćanje vjernika.⁹⁵ I to je ono što je liturgija u svojoj bit – živi organizam, koji raste, spoznaje se, i kao takav se mijenja.⁹⁶ No problematično je kad se ovome pristupi naivno i simplicitički. *Samo polagano i sa najvećim oprezom je Crkva kroz povijest mijenjala određene forme, ili pak inkorporirala neke poganske običaje u svoja slavlja!* – rekao je u jednom svom intervjuu kard. Ratzinger.⁹⁷ Ovdje je potrebno naglasiti dvije riječi koje bi trebale upadati u oči – *polagano i s najvećim oprezom*. U početku liturgija je bila čisto židovska, te su u jednom trenutku sinagogalnu liturgiju spojili s liturgijom koju židovstvo naziva *todah*⁹⁸. I tek postepeno je preuzimala običaje, koje je svim silama očistila bilo kakvih poganskih konotacija.⁹⁹ Upravo u tom smjeru je krenula i reforma liturgije koja se odvila tijekom prve polovine 20. stoljeća, nastavljena tijekom II. vatikanskog sabora, pa do naših dana. Osnovni cilj je bio očistiti liturgiju od vremenskih naslaga, kako bi ona sama bila pristupačnija. I dok su u toj reformi glasovi *protiv* same reforme bili tiši, glasovi *za* su silovito nadjačavali. U jednom trenutku možemo zadobiti osjećaj kako se vjera dijeli. Dijeli se na *staru* i *novu*. I ovakvo izražavanje treba nadići.

U samoj distinkciji *nova vjera*, kao da se dobiva osjećaj kako je netko u jednom trenutku stao na kraju starome, i donio novo. Možda je taj netko bio Sabor? Kardinal Ratzinger jasno i izričito kaže: „Koncil nije stvorio nikakvu novu materiju vjerovanja, a kamoli zamijenio staro vjerovanje s novim. U temelju Koncil sebe vidi kao nastavljanje i produbljevanje djela prethodnih koncila, posebice Tridentskog i I. vatikanskog. Njegova temeljna briga je olakšati istu vjeru unutar promijenjenih okolnosti, oživiti je. Zato je reforma liturgije usmjerena prema stvaranju transparentnijeg izraza vjere. Ono što smo obnovili je izraz jedne vjere, ne vjeru samu.“¹⁰⁰

I to je idealno razmišljanje što je zapravo Sabor htio napraviti, no nakon sabora situacija je odjednom izmakla kontroli tako da je došlo do uzmicanja od saborskih obnoviteljskih načela. Došlo je do toga da su pojedine grupe, sa zadivljujućim entuzijazmom (nažalost u krivom smjeru), uređivale liturgiju po svojim prohtjevima, bez obzira smatra li Crkva isto djelovanje ispravnim, tako da smo došli do pitanja postoji li (neka) rimska

⁹⁵ Usp., Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str.79.

⁹⁶ Usp., Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012., str. 58.

⁹⁷ Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str.80.

⁹⁸ grč. – Ευχαριστια, hrv. – Zahvala.

⁹⁹ ⁹⁹ Usp., Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006., str.80.

¹⁰⁰ *Isto.*, str. 84.

liturgija? S druge strane su bili oni koji su se uhvatili tzv. *Tridentskog misala*. Što je to? Jedini mogući odgovor je – ne znamo. Takvo što ne postoji. Sv. Pio V., je po završetku odredio Rimski misal – misne obrasce koji su se koristili u gradu Rimu – kao obvezne za cijelu Rimsku Crkvu, a to iz razloga jer u sebi nije nosio nikakve heretične prizvuke. I obnova tu nije stala. Konstantno su se izdavale nove upute, koje su svoj vrhunac doživjeli u reformi Pija X., koji je zapravo anticipirao reforme II. vatikanskog sabora.¹⁰¹ Novi Misal, koji je izdan pod vlašću Pavla VI., zapravo nije ništa drugo doli nastavak u tome nizu. „Narav Crkve je ta da bi ona morala biti svjesna njezinog neprekinutog kontinuiteta kroz povijest vjere, izražene u uvijek-prisutnom jedinstvu molitvu. I ova svijest o jedinstvu je na isti način bila uništena od onih koji se odlučuju za knjige koje su ispisivane četiristo godina, kao i od onih kojima je želja za stalnim ispisivanjem novih knjiga. U svojoj biti oba ova stava su identična. (...) Temeljni problem je dolazi li vjera kroz propise i naučena istraživanja, ili kroz živu vjeru Crkve koja sadrži njezin identitet.“¹⁰²

Besmisao je dakle govoriti o liturgiji kao nečemu što je hermetički zatvoreno u sebe, ali i s druge strane kao nešto što se mijenja već po prohtjevima pojedinaca. „Liturgija nije običan sastanak skupine ljudi koji sami sebi priređuju nekakvu svečanost i zapravo je slave zbog sebe samih.“¹⁰³

3.1. Reforma srca

Crkva u svojoj osnovi je živo biće koja raste što više prilazi Kristu, to je bliže svjetlu svijeta, koji je čini da spozna samu sebe kao tvorevinu izrađenu u Božjem naumu, ali sastavljenu od ljudi, koji su u svojoj naravi grješnici.

No pitamo se je li takva narav prikladna za ono božansko u njoj. „Po vjeri, euharistija je intimno otajstvo. Gospodin je ustanovi Sakrament u Gornjoj sobi, okružen njegovom novom obitelji, Dvanaesticom, predokusom Crkve svih vremena. I tako, liturgija prve Crkve, podjela Svete Pričesti je bila uvođena riječima Sancta sanctis: sveti darovi su namijenjeni za one koji su postali svetima. Svetost je nužna pretpostavka pristupanja Euharistijskom otajstvu, a euharistija s obzirom da je djelo samog Krista u njegovom Mističnom tijelu, nesvetost pojedinca ništi vezu koja je u Euharistiji. Okupljati se znači: pomiriti se, s ljudima i s

¹⁰¹ Usp., *Isto.*, str. 86. – 87.

¹⁰² *Isto.*, str. 87.

¹⁰³ Ratzinger J., *Bog i svijet – Vjera i život u našem vremenu, Razgovor s Petrom Seewaldom*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2003., str. 342.

Bogom.¹⁰⁴ Umjesto, dakle, konstantne potrebe za trajnim reformama liturgijskih rubrika, potrebno je reformirati same sebe.

Sentiment koji euharistijsko otajstvo treba u nama buditi je strahopoštovanje, kao nekad kod Jakova, kad je ugledao anđele kako po ljestvama ulaze i silaze u nebo. „Strahopoštovanje je temeljni uvjet ispravne Euharistije i upravo to da Bog postaje tako malen, tako ponizan, da se predaje nama i stavlja u naše ruke, mora uvećati naše strahopoštovanje i ne smiju nas zahvatiti ravnodušnost i samodopadnost.¹⁰⁵ Vidjeti euharistiju kao nešto što meni pripada, odnosno kao tek puki sakrament zajedništva, već spomen našega spasenja, štoviše sama participacija na tom otajstvu Kalvarije. Tako da je potrebno poslušati opomenu sv. Pavla u prvoj poslanici Korinćanima: „Neka se dakle svatko ispita pa tada od kruha jede i iz čaše pije (1 Kor 11, 28).“ Ova opomena i danas, kao i nekad je potpuno aktualna. Javljaju se glasovi, koji kao da ne razumiju strahovitost euharistijskog otajstva.

Danas bibličari raspravljaju je li euharistija proizašla iz jednog događaja, ili je bila trajna imitacija obroka kroz koje je Gospodin na tajnovit način objavljivao samog sebe. Postoji u kontekstu drugog rješenja zanimljiva teorija. Kaže naime kako je Euharistiji zapravo nastavak gozbi koje je Isus održavao s grešnicima. Teorija nije nimalo kompatibilna s naukom Crkve, ali je zanimljivost u tome što se čini kako je euharistija gozba pomirenih. Činjenica je da tko god sjedne za euharistijski stol je grješnik, i trajno takav ostaje, no ipak Gospodin preko svoje Crkve za taj stol trajno poziva. No ipak javlja se problematika što Crkva kaže kako neki nisu pozvani u Euharistijsko zajedništvo. Ima li Crkva pravo na nešto takvo? U ovom povijesnom trenutku sve su glasniji pojedinci koji se zalažu za pričest razvedenih i ponovno vjenčanih. Možemo reći kako se iza ovoga sakriva dubinsko ne shvaćanje Euharistije. Možemo reći kako se u ovome gleda protestantizacija sakramenta, koja ne želi gledati u Euharistijskoj prilici realno prisutnog Gospodina, već kruh zajedništva, koji ne zaslužuje strahopoštovanje. A euharistija, kako Crkva kaže je *mysterium tremendum*. Ona je sakrament zajedništva Krista i njegove Zaručnice, i pripustiti tom sakramentu osobu koja je sliku toga zajedništva, odnosno svoje bračno zajedništvo, prekinula je besmisao. Kardinal Ratzinger je kao prefekt Kongregacije za nauk vjere izdao pismo kao odgovor biskupima na upit o pričesti razvedenih i ponovno vjenčanih, gdje izričito kaže: „S poštovanjem prema novom pastoralnom prijedlogu prije spomenutih, ova Kongregacija drži se obaveznom pozvati na nauk i disciplinu Crkve što se tiče ovog pitanja. U vjernosti riječima Isusa Krista, Crkva potvrđuje kako nova zajednica ne može biti prepoznata kao valjana ako je prethodni

¹⁰⁴ Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005., str.112.

¹⁰⁵ *Isto*.

brak bio valjan. Kad bi razvedeni bili ponovno vjenčani civilno, nalaze se u situaciji koja objektivno suprotstavlja Božjem zakonu. Susljedno tome, oni ne mogu primiti Svetu Pričest dok se god u situaciji ustraje.¹⁰⁶

¹⁰⁶ CDF, *Letter to the bishops of the Catholic Church concerning the reception of Holy Communion by the divorced and remarried members of the faithful*, Rome, 1994., br. 4.

4. ET IPSI TAMQUAM LAPIDES VIVI SUPERAEDIFICAMINI, DOMUS SPIRITUALIS (1 Pt II, 5)

Crkva je zajedništvo vjernika, koji na otajstven način, preko euharistijskih prilika ulaze u Kristovu osobu, postajući tako jedno tijelo. Idući tom anatomskom analogijom pri određivanju Crkve, postaje nam jasno kako ona mora imati i vezivno tkivo, odnosno kožu. Crkva mora imati mjesto gdje će se sabirati na slavlje spomen-čina i bratske gozbe u Isusu Kristu. Na tom mjestu Crkva postaje *synaxis*, odnosno zajednica sabranih vjernika.¹⁰⁷

Dok su hramovi poganskih božanstava bile tek jedna *cella*, odnosno mala prostorija, u kojoj je stajao idol, i eventualno žrtvenik, hramovi kršćanstva postaju prostorije u kojoj *Svetinja nad svetinjama* postaje vidljiva, prisutna i opipljiva svima. To mjesto nisu kamenja skladno složena, niti je dvorana od oniksa, bronce i mramora, već je to *Christus totus*. Vjernici koji se sabiru na spomen-čin Božje ljubavi postaju *živa kamenja* (1Pt 2, 5) sabrana za izgradnju novoga, duhovnoga hrama¹⁰⁸, odnosno kako kaže Papa Benedikt u svojoj postsinodalnoj pobudnici *Sacramentum Caritatis*: „Svrha svete arhitekture je pružanje Crkvi primjerenog mjesta za slavlje otajstava vjere, a posebno Euharistije.“¹⁰⁹ Papa se ovdje naslanja na Katekizam Katoličke Crkve, koji kaže kako crkva nije tek mjesto okupljanja, već je u bitnome mjesto prebivanja Boga s čovjekom, koji je pomiren i sjedinjen s Kristom, i iz tog razloga ona je Dom Božji.¹¹⁰

Hramovi poganstva su sami za sebe bili Svetinja. Sve je bilo upućeno na njih, ili jednostavnije religiozno ponašanje je bilo potpuno centralizirano na to geografsko područje. Slično, ako ne i isto vrijedi i za Hram u Jeruzalemu. No Isus Krist u svojoj mucu na Križu razdire hramski zastor na dvoje, i time recentalizira bogoštovlje na samoga sebe. Tako da danas niti jedna crkva nije centralno usmjerenje kršćanskog bogoštovlja. Kristove raširene ruke na Križu – to je centralno usmjerenje, i sam otkucaj srca kršćanstva!¹¹¹

Stvarna prisutnost Kristova čini od svakog od nas njegovu kuću, i od svih nas čini Crkvu, duhovnu građevinu, za koju sv. Petar kaže: „Pristupite k njemu, Kamenu živomu što ga, istina, ljudi odbaciše, ali je u očima Božjim izabran, dragocjen, 5 pa se kao živo kamenje ugrađujete u duhovni Dom za sveto svećenstvo da prinosite žrtve duhovne, ugodne Bogu po

¹⁰⁷ Usp., Ratzinger, J., *Duh liturgije*, Verbum, Split, 2015., str. 39.

¹⁰⁸ Usp., Lang, M. U., *Sings of The Holy One – Liturgy, ritual, and expression of the Sacred*, Ignatius, San Francisco, 2015., str. 80.-83.

¹⁰⁹ Benedikt XVI., *Sacramentum Caritatis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 41.

¹¹⁰ KKC., 1180.

¹¹¹ Usp., Ratzinger, J., *Dogma and Preaching*, Ignatius Press, San Francisco, 2005., str. 195.-203.

Isusu Kristu.“ Sveti Augustin razvija predivnu metaforu kako kroz vjeru ljudi su kao drvo i kamen koji se sakupljaju po šumama i planinama za građevinu; i zatim se kroz Krštenje, kateheze i propovijedi tešu, ravnaju i čiste; ali postaju dom Božji tek kad se zajedno saberu ljubavlju. Kad se vjernici međusobno povežu ljubavlju, tada istinski postaju Božje prebivalište, i nema straha od rušenja.¹¹²

¹¹² Usp., BENEDICT XVI., Eucharistic celebration and dedication of the new altar in the Cathedral of Albano, St Pancratius' Cathedral, Albano, 21 September 2008., http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2008/documents/hf_ben-xvi_hom_20080921_albano.html

Zaključak

Definicija „svetoga“ je ono što je nesvakidašnje, neočekivano, pa i zastrašujuće – *fascinosum et tremendum* –, i u tome stoji nasuprot definiciji „profanoga“, koje je čista suprotnost gore navedenih atributa, odnosno svakodnevno, očekivano, i umirujuće.¹¹³ Tako nešto što se uvuče u život, bilo preko životnih okolnosti, bilo osobnih navika ili odluka, te postane svakodnevno, postaje profano, bez obzira na prethodni status koji je nosilo. Slična je situacija s euharistijom. Ona je najbolji prikaz sakramentalnog *mysterium tremendum-a*. Bog se nanovo utjelovljuje, postaje prisutan, nemoćan i potpuno se ispražnjava u lik fizičke okrijepe, te njome postaje preko probavnog sustava dio moga bića. S obzirom na moje prebivanje u crkvenom zavodu, svakodnevno sam izložen tom procesu. Problematična je riječ „svakodnevno“, jer svakodnevno je suprotno od izričaja „sveto“, a kako znamo Bog je jedini svet. Ovaj rad je tako bio pokušaj obnove osjećaja svetosti, koje dugujem euharistiji. U tome mi nitko drugi nije mogao pomoći, doli *Augustinus redivivus*¹¹⁴, odnosno osoba koja se svrstala u najviše teološke učitelje kroz povijest Crkve, odnosno J. Ratzinger, kasnije papa Benedikt XVI. Bez greške za njega možemo reći kako je on čovjek euharistije. Pri pripremi za ovaj rad strahovao sam oko manjka literature, kompleksnosti teme, i još nemali broj briga. Tek što sam uzeo knjigu *Bog je s nama*, shvatio sam da su euharistija i Crkva – dvije neodvojive stvarnosti - u potpunom središtu promišljanja ovog teologa. Pomogao mi je uočiti skandaloznost i paradoks koje u sebi nosi euharistijska prilika. Pomogao mi je da cjelokupnim bićem kleknem ispred euharistijskog Gospodina. Pomogao mi je shvatiti samoga sebe, kad mi je pružio da se ogledam u zrcalu koje se zove Crkva. Možda sam u zrcalu ugledao Otajstvo Trojedinog Boga, koje mi je pružilo lik mene koji je zatvoren u samoga sebe, i kao takvog me prisilo na obraćenje. Možda mi je s druge strane pružilo mogućnost da u tom zrcalu ugledam Crkvu koja nije birokratski sustav ljudske tvorevine, niti muzej, već dinamični organizam perihoretskog prožimanja Boga i Čovjeka.

Za kraj si dopuštam parafrazirati jednog drugog velikog teologa: Kršćanin 21. stoljeća ili će biti čovjek euharistije, ili ga neće biti.¹¹⁵

¹¹³ Usp., N. Fanuko, *Sociologija*, Profil, Zagreb, 2011., str. 65.

¹¹⁴ Usp., De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, Indiana, 2010., str. 170.

¹¹⁵ Karl Rahner, *Christian Living Formerly and Today*, u: *Theological Investigations VII, prijevod: David Bourke*, Herder and Herder, New York, 1971., str. 15., citirano prema: Egan, D. H., *Soundings in the Christian Mystical Tradition*, Collegeville, Liturgical Press, 2010., str. 338.

Literatura

Izvori:

- ❖ *Jeruzalemska Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.
- ❖ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 2017.
- ❖ *Drugi vatikanski koncil: Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Djela J. Ratzingera/Pape Benedikta XVI.

- ❖ Benedict XVI., *The Eucharist - Spiritual Thoughts Series*, USCCB, Washington, D.C., 2012.
- ❖ Benedict XVI., *The Eucharist - Spiritual Thoughts Series*, USCCB, Washington, D.C., 2012.
- ❖ Benedict XVI., *Heart of Christian Life: Thoughts on Holy Mass*, Ignatius Press, San Francisco, 2010.
- ❖ Benedikt XVI., *Sacramentum Caritatis*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
- ❖ Benedikt XVI., *O Krštenju*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2013.,
- ❖ Benedikt XVI., *Papa Hrvatima – Svi Papini govori*, Zagreb, 4. - 5. lipnja 2011., Verbum, Split, 2011., str. 21.
- ❖ Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005.
- ❖ Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Verbum, Split, 2005.
- ❖ Ratzinger, J., *Duh liturgije*, Verbum, Split, 2015.
- ❖ Ratzinger, J., *Gledati Probodenoga*, Verbum, Split, 2008.
- ❖ Ratzinger, J., *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, Verbum, Split, 2005.
- ❖ Ratzinger, J., *Dogma and Preaching*, Ignatius Press, San Francisco, 2005.
- ❖ Ratzinger, J., *The Feast of Faith – Approaches to a Theology of the Liturgy*, Ignatius, San Francisco, 2006.

- ❖ Ratzinger, J., Messori, V., *Razgovor o vjeri – Jasni odgovori na suvremene dvojbe*, Verbum, Split, 2005.
- ❖ Ratzinger J., *Bog i svijet – Vjera i život u našem vremenu, Razgovor s Petrom Seewaldom*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2003.
- ❖ Ratzinger J., *Collected Works: Theology of the Liturgy*, Ignatius Press, San Francisco, 2014.,
- ❖ Ratzinger, J., *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split, 2005.
- ❖ Ratzinger, J. – Benedikt XVI, *Bog Isusa Krista.*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2005.

Ostalo:

- ❖ Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.
- ❖ Bux, N., *Benedict XVI's Reform – The Liturgy between Innovation and Tradition*, Ignatius, San Francisco, 2012.
- ❖ Chesterton, G. K., *Heretics*, Dover publications, INC., Mineola, New York, 2006.
- ❖ De Gaál, E., *The Theology of Pope Benedict XVI, The Christocentric Shift*, Palgrave Macmillan, Indiana, 2010.
- ❖ Espín, O. O., Nickoloff, J. B., *An Introductory Dictionary of Theology and Religious Studies*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2007.
- ❖ Fanuko, N., *Sociologija, Profil*, Zagreb, 2011.
- ❖ Guardini, R., *The Spirit of the Liturgy, translated by Ada Lane*, Sheed & Ward, New York, 1935.
- ❖ Hahn, S. W., *Covenant and Communion – The Biblical Theology of Pope Benedict XVI*, Brazos Press, Grand Rapids – Michigan, 2009.
- ❖ Jungmann, J.A, *Public worship*, Challoner Publications, London, 1957.,
- ❖ Lang, M. U., *Sings of The Holy One – Liturgy, ritual, and expression of the Sacred*, Ignatius, San Francisco, 2015.

- ❖ Milosevic, N., *To Christ and the Church – The Divine Eucharist as the All Encompassing Mystery of the Church*, Sebastian Press, Los Angeles, 2012.
- ❖ Nichols, A., *The Thought of Benedict XVI – An Introduction to the Theology of Joseph Ratzinger*, Burns & Oates, New York, 2005.,
- ❖ Rowland, T., *Ratzinger's Faith – The theology of Pope Benedict XVI.*, Oxford University Press, New York, 2008.
- ❖ Sullivan, M., *The Road to Vatican II: Key Changes in Theology*, Paulist Press, New York City, 2007.
- ❖ Schmemmann, A., *Euharistija – Tajinstvo susreta*, Manastir Hilandar, 2002.
- ❖ Schmemmann, A., *Sacraments and Orthodoxy*, Herder, New York 1966.
- ❖ Zovkić, M., *Crkva kao Narod Božji – Katolička ekleziologija*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1976.

Sadržaj

Uvod	2
1. VENIT JESUS ET STETIT IN MEDIO (Joan. XX, 19).....	4
1.1. Crkva? Pokušaj definicije.	4
1.2. Jedan Kruh – Jedno Tijelo.....	8
1.3. Za koga je Krist umro?	13
2. REGALE SACERDOTIUM, GENS SANCTA, POPULUS ACQUISITIONIS (I Petr. II, 9)17	
2.1. Krsno svećenstvo	18
2.2. Ministerijalno svećenstvo	20
3. TRADIDI, QUOD ET ACCEPTI (I Cor. XV, 3).....	24
3.1. Liturgija i obnova Crkve.....	24
3.1. Reforma srca.....	26
4. ET IPSI TAMQUAM LAPIDES VIVI SUPERAEDIFICAMINI, DOMUS SPIRITUALIS (1 Pt II, 5)	29
Zaključak.....	31
Literatura.....	32